

spørgsmål, som oftest tages op i klassiske politisk-historiske discipliner. Derfor kan bogen være et glimrende sted at starte for historikere, der ikke nødvendigvis er interesseret i børn eller dyr eller deres historie, men med denne bog kan få en fornemmelse af, hvordan kompleks transformation af centrale politiske og ideologiske begreber kan hænges sammen med langt mere banale og sentimentale ting som plejebørn og hundehvalpe.

Anne Katrine Gjerløff

MICHAEL MANN: *The Sources of Social Power*, bd. 4. Globalizations, 1945-2011. Cambridge University Press 2013. 492 s. 35 USD. Adgang til e-udgave via Det Kongelige Bibliotek.

Inden for genren historisk sociologi er Michael Mann, University of California, LA, et kendt og anerkendt navn. Han værdsættes af nogle for sit metodiske program: At definere og beskrive magt på fire niveauer – ideologisk, økonomisk, politisk og militært – uden at give nogen af dem apriorisk forrang. De fire aspekters relative vægt svinger med de historiske omstændigheder, og de er viklet sammen i et åbent format således at et begreb som »samfundsstruktur« ikke giver mening hvis man forstår det sådan at bestemte synlige lokale institutioner og gruppedannelser på håndgribelig og udtømmende vis definerer en fast, lukket ramme for det sociale liv. Med det her anmeldte fjerde og sidste bind – det første udkom i 1986 – afslutter Mann et universalhistorisk arbejde som strækker sig fra tidernes morgen til nutiden, men med hovedvægt på moderne tid. Det 20. og 21. århundrede optager halvdel af det samlede værk. I det følgende diskuteres især det økonomiske aspekt i Manns behandling af tiden efter 1945.

Grundpræmissen er at USA efter 1945 var – og er – globalt dominerende i både økonomisk og militær henseende, og at magtens sammenvævede former har dannet grundlag for globalt hegemoni. Vesteuropa var den vigtigste indflydelsessfære på grund af sin geostrategiske placering og betydning som handelspartner. Derfor bliver den socioøkonomiske og politiske udvikling i USA hovedgenstand for bogens analyser. Vesteuropa dækkes i mindre grad, men øvrige områder kun i yderst begrænset omfang. USA afgjorde vilkår og spilleregler for resten af verden, dels proaktivt, ved sin egen politik, men også fordi en så mægtig stats og så stor og stærk en økonomi blotte tilstedeværelse på den globale scene i sig selv er rammesættende. Det lyder logisk nok, men hvis det, som lovet i titlen, er meningen at skrive en historie om globa-

lisering, er det både besynderligt og uheldigt at andre dynamikker end dem der udfoldede sig i USA, er reduceret ud af ligningen. Det gælder ikke mindst de dele af kloden man med et nu forældet udtryk plejede at kalde Den Tredje Verden.

Hvad der skete i USA, og hvad USA selv gjorde udadtil, satte sit markante præg på resten af verden. Den tanke er ikke ligefrem ny, men ved diskursive signaler får læseren alligevel indtryk af at der er tale om en særlig tese. Forfatteren bruger påfaldende udtryk og begreber som »subsidierring af dollaren« og det ligefrem eksotiske *seigniorage*, altså det forhold at pengeudstedelse er en beskatningskilde og ikke mindst et prærogativ. En vedvarende strukturel magt er indlejret i det internationale monetære system. At den amerikanske dollar som primærvaluta udgør en kilde til magt, er imidlertid heller ikke nogen ny og spændende indsigt. Susan Strange formulerede det for en menneskealder siden så elegant som det vel kan gøres, i artiklen »The persistent myth of lost hegemony« (*International Organization* 1987:4):

In most countries, whether the balance-of-payments is in surplus or deficit indicates the strength or weakness of its financial position. With the United States, the exact converse can be true. Indeed, to run a persistent deficit for a quarter of a century with impunity indicates not American weakness, but rather American power in the system. To decide one August morning that dollars can no longer be converted into gold was a progression from exorbitant privilege to super-exorbitant privilege; the U.S. government was exercising the unconstrained right to print money that others could not (save at unacceptable cost) refuse to accept in payment.

Michael Mann lader dette argument i sin mest enkle form bære en meget stor byrde. Det er næsten ubegribeligt at det er den samme mand der så stærkt problematiserer strukturel orden og lukket funktionalitet som redskaber til forståelse af samfundet og historien. Historiciteten er stærkt nedtonet i fremstillingen af valutaherredømmet som kilde til amerikansk dominans. Det skal medgives at forfatteren indser muligheden for at den engang almægtige dollar en skønne dag bliver så svækket af underskuddene på de offentlige finanser og betalingsbalancen at det amerikanske hegemoni på området begynder at blive gradvis afviklet, nemlig når de vigtige aktører på valutamarkedet giver sig til i større stil at omvægte deres porteføljer. At tænke i sådanne baner er legitimt og fornuftigt. Men det er også spekulativt og fremadrettet. Det der skete i fortiden – det historiske altså – får ikke samme opmærksomhed.

I etableringen af efterkrigstidens internationale økonomiske regimenter var Bretton Woods kun det første skridt. Det næste, Marshallplanen, nævnes i teksten ved forskellige lejligheder, men mere som del af en kontekst end som et selvstændigt og betydningsfuldt forklarings-element. EPU, European Payments Union, optræder slet ikke. Ej heller gør OEEC, forløberen for OECD. Michael Mann slår fast at USA bibragte finans- og pengevæsenet i Europa troværdighed; han burde ved samme lejlighed have forklaret hvordan man bar sig ad med at gøre det. Den kontante kapital og de garantier USA stillede op i 1950'erne, virkede som både medie og smøremiddel for transaktioner mellem Europas nationale økonomier og ydermere som et middel til at overvinde forsyningsflaskehalse og som investeringsstimulus i keynesiansk forstand.

Dette var det amerikanske økonomiske hegemonis storhedstid. Senere, da USA gik fra guldet, ændrede tingene sig. Konvertibilitetens afskaffelse gav mere manøvrerum, som også var hårdt tiltrængt. Dollarens status som ankervaluta under Bretton Woods-regimet var ikke kun et aktiv, men medførte belastninger som blev sværere og sværere at tåle. Efterfølgende, da hovedvalutaerne blev mere eller mindre flydende i forhold til hinanden, fik USA nye privilegier, jf. Susan Strange. Enorme, nærmest ubegrænsede mængder af ultralikvid kapital i form af udækkede sedler og obligationer stod til landets rådighed. På den ene side var dette en stor fordel for hegemonimagten, på den anden side frembød det en farlig fristelse i form af budgetbalancer så store og vedholdende at ordet uansvarlighed melder sig. Hegemoniet består, men det er ikke det samme hegemoni som før. Og jo, seigniorageeffekten er et virkeligt fænomen, men dens økonomiske nettofordel skal måske ikke vurderes for højt. At stille penge til rådighed for den almindelige økonomiske cirkulation er ikke blot et regale, en del af den herskende magt, men også en banal tjenesteydelse, der har en omkostning og en pris.

Der kan være forskellige syn på hvordan disse institutioner og deres transformationer siden 1945 skal fortolkes. Min vigtigste indvending mod Michael Manns behandling af emnet er ikke den specifikke udlægning han giver, men det historiske tomrum udlægningen bevæger sig i. Om de internationale økonomiske magtstrukturer efter 1945 har forfatteren ikke meget andet at byde på end vedholdende amerikansk dominans gennem dollarens magt, hvilket er for lidt. En anden instans af det samme problematiske fænomen er de strukturreformer udviklingslandene i 1980'erne blev påtvunget af Den Internationale Valu-

tafond og Verdensbanken. Det benyttede magtredskab gøres synligt, men ikke de omstændigheder og begivenheder som motiverede den såkaldte Washington-konsensus.

Manglerne kunne være resultatet af en nødvendig prioritering. Det er ikke muligt at dække alt, men det skal her bemærkes at Michael Mann generelt er meget glad for detaljer. Problemet er måske ikke så meget nødvendigheden af at prioritere, men at forfatterens valg ikke er de bedste og mest velovervejede. Et særlig tydeligt eksempel er diskussionen (s. 150) om hvorvidt den såkaldte *workfare*-politik – gående ud på at presse modtagere af sociale ydelser i beskæftigelse – udgør bindeleddet mellem neoliberalismen i bredere forstand og høje fængslingsrater! Når der er plads til at drøfte denne lidet plausible neksus, må det undre at der ikke også er plads til nogen information om EPU og den rolle USA spillede i at gøre vesteuropæiske penge til hård valuta efter verdenskrigen. Dette er vigtigt for at forstå hovedhistorien, men det er ikke med. Det er til tider som om det store opbud af detaljer om alt mellem himmel og jord ikke er udvalgt med henblik på systematisk argumentation, men mere ud fra værdimæssig signalværdi og for at fylde prosaen med udfordrende og underholdende elementer.

En analyses potentielle rækkevidde afhænger af den substans teksten rummer, dvs. de temaer der enten er medtaget eller udeladt. For den økonomiske sfære i den dækkede periode er kontrasterne markante i den foreliggende bog: Økonomiske policy-regimenter er inde, vækstmønstre er ude. – Arbejdsmarkedsforhold er inde, teknologi er ude. – Indkomstfordeling er inde, iværksætterfunktion er ude. – Eliter er inde, firmaorganisation og markedsstruktur er ude. – Finansvirksomhed er inde, fremstillingsvirksomhed og landbrug er ude. – »Angloer«, »euroer« og »nordiske« er inde, øvrige samfundstyper er ude.

Dette ganske vist forsimplede billede illustrerer at Michael Mann er tilbøjelig til at sætte fokus på de aspekter af det økonomiske liv som mest direkte har med politik, magt og fordeling at gøre. I dette ligger en modsigelse eftersom økonomisk magt hos Michael Mann teoretisk er defineret som afledt fra et samlet sæt af aktiviteter som tværtimod er rutinebårne, hverdagsagtige og langsomme i deres egen transformation og deres forandrende virkning på samfundet generelt. Skulle dette lægge til grund, måtte man forvente en bredere drøftelse af periodens økonomiske regimenter end den som faktisk gennemføres. Det hedder symptomatisk på s. 4 at »... to explain growth we need an explanation of technological change, which we lack«. Det kan vist ikke passe – der findes skam både alternative og komplementære, ofte meget

nuancerede forklaringer på teknologisk forandring. Men hele den skabende side af økonomien er fraværende i bogen, hvilket forlener den med et noget dystert og trist syn på verden. Økonomiske mangler og skævheder i samfundet påpeges med rette, men denne side af virkeligheden bliver ikke afbalanceret af mere positive træk ved udviklingen. Man kan nævne den stigende levestandard som den teknologiske udvikling har ført med sig, eller den velfærd der kommer af at store dele af arbejdskraften hen over få generationer er blevet bedre uddannet og har fået mere interessante, mindre nedslidende jobs.

Michael Manns fortælling om økonomien efter 1945 bæres af to centrale temaer. Det ene er finansvæsenets ekspansion, som uden forbehold står som et begrædeligt fænomen. Når der er taget behørigt højde for den seneste krises dyrekøbte erfaringer, ville det dog være rimeligt også at omtale værdien af de serviceydelser som udbydes af f.eks. moderne banker. Disse services er ikke blot nyttige og hensigtsmæssige, men dybt integrerede og helt nødvendige i det moderne hverdagsliv. Ydermere forvalter den finansielle sektor de teknologier som tillader hastig økonomisk informationsspredning og tilsvarende hurtige transaktioner over store afstande og dermed gør det muligt på så overordentlig effektiv en måde at producere og flytte ting i den globaliserede økonomi. Endelig har selv udskældte instrumenter som derivater o.l. en nyttefunktion, nemlig at sprede risiko således at flere midler kan stilles til rådighed for investering. Forbehold over for de store omkostninger i finansiell virksomhed og truslerne om systemiske nedbrud kan være på deres plads, men Michael Mann går så vidt som at undlade at inkludere finanssektoren i den »virkelige« økonomi. Snarere hælder han til at betragte den som parasitær og gør sig dermed til fortaler for et nærmest neo-fysiokratisk syn på samfundsøkonomien.

Det andet hovedtema er de skiftende policy-regimenter, gående fra »neo-keynesianisme« over neoliberalisme til »privatized Keynesianism«, en sarkastisk udmelding om at offentlig støtte i dag gives til en økonomisk elite som i grådighed har ødet samfundets rigdom bort og nu må på støtten for at undgå kollaps.

Hele vejen igennem er det en forfaldshistorie. Michael Mann begræder at nationalstaterne ikke længere formår at beskærme deres egen økonomi og bruge råderummet til at fremme borgernes velfærd via midler som rentepolitik, ensidige devalueringer og fordelingspolitik. Han er dog ikke konsekvent modstander af international økonomisk liberalisme idet han går ind for frihandel.

To kritiske spørgsmål melder sig: For det første, er forfatterens tolkning af udviklingen i overensstemmelse med de faktiske forhold? For det andet, er tolkningen sammenhængende og konsistent? Det første spørgsmål kan besvares bekræftende, men ikke det andet. Michael Mann argumenterer overbevisende for at neoliberal politik i forening med finansvæsenets vækst og internationalisering indebærer en social bias til arbejderklassens ulempe, målt på dens faldende andel af såvel nationalproduktet som den politiske magt. Han har også held til at forklare hvordan denne forandring konkret blev til virkelighed. Derimod bliver det mere vaklende ved spørgsmålet om hvorfor det skete, og specielt hvorfor arbejderklassen viste sig ude af stand til at modsætte sig udviklingen.

Svagheden ligger atter i hvad forfatteren har valgt at medtage og at udelukke i sin gennemgang. De – ud fra givne normer – negative konsekvenser af neoliberal politik fremstår tydeligt, men der gøres ikke et ærligt forsøg på at forstå samme politik som et rationelt og velbegrundet svar på krisesyntomer i den økonomiske og sociale orden. Michael Mann har – igen modsat sin erklærede metode og samfundsforståelse – en tilbøjelighed til at fremstille enhver periodes system som forholdsvis harmonisk og afbalanceret. På denne baggrund fremstår de velstillede elitors udhuling af den jævne befolknings levevilkår og sociale rettigheder som udtryk for intet andet end egoistisk klassepolitik. Den kollektive interesse i opretholdelse af konkurrencedygtighed og fremme af økonomisk vækst og disse motivers rolle i politiske debatter og beslutningsprocesser bliver underbetonet. Det førnævnte mangelfulde billede af det samlede økonomiske systems opbygning bidrager til denne ubalance.

Ret skal dog være ret: Efterhånden som læsningen skrider fremad, og forfatteren bevæger sig væk fra systematisk analyse og kronologisk styret narrativ og mere helliger sig konkluderende diskussion, kommer han ind på f.eks. at det han kalder det neo-keynesianske regimente i 1960'erne – termen afviger lidt fra den vanligvis benyttede karakteristik af perioden – faktisk var krisepræget, og at situationen kaldte på nye løsninger. Det er dog svært at se hvad man som læser kan bruge dette til. Det virker nærmest irriterende at forfatteren på denne indirekte måde, i eftertankens form, giver sig selv forladelse for tidligere undladelsessynder. Sammenhængen mangler fortsat.

Forfaldshistorien bæres af en tone af beklagelse og nostalgi. Samtidig sker dog en relativisering ved hjælp af en serie periodevise permutationer. Det der i den foregående periode stod som en fare og et tilbageskridt, bliver til ny normalitet; de problematiske aspekter fortøner

sig. Den oprindelige guldalder er for Michael Mann »keynesianismen« som den præsenterede sig frem til omkring midten af århundredet. Den blev erstattet af hvad Mann betegner som »neo-keynesianisme«, en term der teoriehistorisk er korrekt nok, mens indholdet dog nok for de fleste er bedre kendt simpelthen som keynesianisme for så vidt angår den praktiske tilgang til økonomisk politik. Allerede her gik det galt. Den progressive teori og ideologi der foreskrev diskretionær intervention med henblik på det dobbelte formål at kompensere for markedsfejl og modvirke social ulighed, blev korrumpet af det teoretiske tankesæt der går under betegnelsen den neoklassiske syntese. Ifølge denne var Keynes' teorier mere et korrektiv og et supplement end en alternativ forståelse. Fra 1970'ernes synsvinkel var dette dog ikke så slemt længere, for nu tårnede farerne fra udbudsøkonomien og neoliberalismen sig op. Og så fremdeles. Det er en historieskrivning der bevæger sig fremad, men i en akavet gangart, en *whig interpretation* vendt på hovedet.

Anmelderen formår ikke at udtrykke kort og klart hvordan eller i hvilken grad forfatterens generelle teoretiske profil indgår i dette binds historiske fremstilling. Efter en længere diskussion erklærer Michael Mann selv i sin konklusion (s. 424) at han i spørgsmålet om hvorvidt et enkelt aspekt er fremherskende eller bestemmende blandt de fire udvalgte, har anlagt en midterkurs mellem Marx og Weber. Refleksionerne bagved er interessante, men ikke definitive. I optaktskapitlet introducerer han forskellige markante versioner af globaliserings historie efter 1945. Kritiske bemærkninger indgår, men brodden er ikke skarp; hovedvægten ligger på at skitsere forskningslandskabet. En smule mere konfrontatorisk bliver han på spredte steder i teksten hvor han bebrejder andre forskere – også personer hvis arbejde han i øvrigt anerkender – for at være »for funktionalistiske« eller »for rationalistiske«. Michael Mann kunne måske selv med fordel have anlagt en funktionalistisk inspireret forklaringsmodel: Institutioner vokser frem, og ting bliver gjort som reaktioner på systemiske krav og nødvendigheder inden for et miljø der er i stand til at tilvejebringe de relevante incitamenter for humane aktører til at gå i gang med at opbygge netop disse institutioner og gøre netop disse ting. Det kunne formentlig have hjulpet ham til på den ene side at skelne imellem historisk/systemisk nødvendighed og individuelt udlevet klasseinteresse og -adfærd, men på den anden side også integrere disse to sider med hinanden i en mere komplet og tilfredsstillende forklaring på hvorfor den neoliberale vending fandt sted.

Disse bemærkninger peger i retning af et andet spørgsmål, nemlig hvilke specifikke kilder bogen trækker på. Hvad angår universel samfundsteori, er det tydeligt at Mann er traditionalist. Fremtrædende moderne skikkelser som Luhmann og Bourdieu synes ikke at have indgået i overvejelserne – i hvert fald indgår de ikke i litteraturlisten – selv om netop disse forfattere langt hen nærer den samme ambition som Michael Mann, nemlig at syntetisere empiri og teori i et generelt, sammenhængende, men også nuanceret billede af det moderne samfund og dets rødder.

Med henblik på det økonomiske aspekt, som er denne anmeldelses hovedanliggende, er indtrykket at økonomi og økonomisk historie er ret sparsomt repræsenteret blandt referencerne. Det er ganske mærkeligt eftersom mange passager i bogen indikerer at Michael Mann selv har et godt greb om økonomi og økonomiske ideer og i høj grad evner at formidle sin viden til læseren. Men det er som om han ikke finder at gængs økonomisk historie rummer indsigter som er centrale eller blot meget vigtige i den aktuelle sammenhæng. Et oplagt eksempel på dette er fraværet af Barry Eichengreens historiske fremstilling af *The European Economy since 1945* (2007). Denne bog lægger stor vægt på forholdet mellem Europa og USA, som også er af vital betydning i Michael Manns øjne. Det er en klar og levende tersedrevet syntese der konceptuelt og genremæssigt, om ikke teoretisk og politisk, har et tydeligt slægtskab med den her anmeldte bog. Michael Mann burde enten have udnyttet den positivt eller forholdt sig kritisk til den. Hans ambition med dette værk som helhed har været at omspænde, forbinde og generalisere fjerntliggende perioder inden for en konsistent ramme. Et sådant forehavendes succes afhænger af om hver enkelt episode i det episke projekt ikke blot passer ind i dettes egen ramme og plan, men også er retvisende og konsistent i en lokal kontekst og tidsramme. Dette kan kun sikres ved at teksten enten stemmer overens med eller bliver profileret mod den forskningsmæssigt anerkendte litteratur som dækker hvert enkelt delområde.

Bind 4 af *The Sources of Social Power* lever ikke op til denne standard. Teksten er selektiv, idiosynkratisk og ideologisk i en sådan grad at billedet af dens genstandsfelt fremstår mangelfuldt og skævvredet. Mange af forfatterens opfattelser og vurderinger kan i sig selv være berettigede eller i det mindste værd at diskutere, og bogen er skrevet i en elegant, let tilgængelig, men hverken letkøbt eller overfladisk stil. Den er i sig selv læseværdig, men har næppe nogen stor fremtid for sig som f.eks. grundbog i kurser om periodens historie.

Jan Pedersen